

Ks. Rafał Kamiński
Uniwersytet Kardynała Stefana Wyszyńskiego w Warszawie
Wydział Prawa Kanonicznego

Praca doktorska:

Prawna ochrona środków społecznej komunikacji. Studium kanoniczno-teologiczne

STRESZCZENIE

W teorii komunikacji masowej zauważa się, że instytucje religijne, polityczne i edukacyjne zawsze dbały o komunikację ze swoimi członkami. Człowiek od zarania dziejów szukał sposobów, by jego przekaz dotarł do innych. Jednak dopiero wynalezienie druku w połowie XV wieku było przełomowym momentem w rozwoju nowożytnej cywilizacji i na zawsze zmieniło sposób społecznej komunikacji.

Prawdziwy przewrót w tej dziedzinie nastąpił wraz z rewolucją naukowo-techniczną, postępującą urbanizacją i rozwojem przemysłu. W procesie tym pojawiały się kolejno wynalazki nazywane środkami społecznej komunikacji. Prasa masowa, film i kino, radio i telewizja, czy wreszcie nowe media, które pozwalają ludziom pozostawać we wzajemnej łączności, czyniąc z nich interaktywnych użytkowników, nieograniczonych czasem i przestrzenią. Rewolucja komunikacyjna trwa nadal, stymulowana przez komunikację satelitarną i wciąż rozszerzane możliwości komputerów, połączonych w globalną sieć. Stają się one dziś środowiskiem życia, pracy, rozrywki, a także przeżywania wiary.

Tak rozumiane nowoczesne media odgrywają w dzisiejszym świecie bardzo istotną rolę. Od realizowania funkcji poznawczej poprzez komunikowanie i informowanie o bieżących wydarzeniach oraz odkrywanie świata i poszerzanie wiedzy, aż do szerzenia propagandy, niebezpiecznych idei i walki o władzę. Nie bez powodu mówi się dziś o mediach jako o „czwartej władzy” i zwraca się uwagę, że zamiast opisywać rzeczywistość, starają się ją kreować.

Widać więc wyraźnie, że oprócz niewątpliwych korzyści z posługiwania się środkami społecznej komunikacji, jak szybkie dotarcie do informacji i wiedzy, które w przypadku Internetu zdają się nieograniczone, istnieją także zagrożenia,

jakie niesie ze sobą ich nieuporządkowane używanie. Może ono prowadzić do dezinformacji i szerzenia niebezpiecznych treści oraz do popełniania przestępstw, dawać łatwy dostęp do treści przeciwnych dobrym obyczajom, a wreszcie skutkować uzależnieniami, co w przypadku ludzi młodych, dla których globalna sieć staje się środowiskiem życia, jest szczególnie niebezpieczne.

Kościół od zawsze towarzysząc człowiekowi, nie mógł nie interesować się również rozwojem mediów, które kształtują postrzeganie świata, relacji międzyludzkich, ale także obraz Boga i przeżywanie rzeczywistości wiary. Od 1479 roku, kiedy pojawił się pierwszy dokument kościelny papieża Sykstusa IV na temat druku, aż po dziś dzień, gdy kolejni papieże co roku przekazują swe orędzia na Światowy Dzień Środków Społecznego Przekazu, Magisterium Kościoła pragnie towarzyszyć użytkownikom mediów, zwracając uwagę na ich ogromny potencjał, ale i przestrzegając przed związanymi z nimi zagrożeniami. W takim duchu także prawo kanoniczne stara się chronić dobro, jakim są środki społecznej komunikacji, i regulować sposób ich wykorzystania w pełnionej przez Kościół misji. Nauczanie Kościoła na temat środków społecznej komunikacji nigdy nie miało na celu potępienia nowych wynalazków, a jedynie zwrócenie uwagi, że mogą one służyć zarówno dobrem, jak i złym celom.

Kamieniem milowym w procesie zmiany podejścia do środków społecznej komunikacji okazał się Sobór Watykański II, który swoje refleksje na ten temat zawarł w dekrecie *Inter mirifica*. Od tej chwili media stają się dla Kościoła wynalazkiem godnym podziwu, stworzonym przez ludzki geniusz wsparty Bożą pomocą, oraz środkami w służbie apostołstwa. Wszystkie posoborowe dokumenty, a szczególnie coroczne papieskie orędzia na światowy dzień poświęcony mediom ukazują je w tym duchu. Częstotliwość ich ukazywania się gwarantuje aktualność spojrzenia na dynamicznie zmieniającą się rzeczywistość oraz reagowanie na potencjalne zagrożenia dla wiary i moralności.

Celem niniejszego studium stało się więc ukazanie, w jaki sposób Kościół sprawuje ochronę nad środkami społecznej komunikacji. Dla realizacji tak sformułowanego celu należało ukazać główne zagadnienia nauczania Kościoła na temat mediów i zaprezentować prawodawstwo w tej materii, dla którego owo nauczanie stało się bazą. Szczególną uwagę poświęcono prawnej ochronie przed potencjalnymi nadużyciami mediów, które mogą stawać się także środkami popełniania przestępstw kanonicznych. W szczegółowych wnioskach po każdym rozdziale studium ukazana została pasterska troska o dobro, jakie stanowią te środki, przejawiająca się w nauczaniu Magisterium i w zapewnieniu ze strony

prawodawcy powszechnego i partykularnego jego ochrony.

O ile poprzez swoje nauczanie Kościół dobrze wypełnia swą funkcję stania na straży jedności wyznawanej wiary i chronienia dobrych obyczajów przed ich naruszeniem ze strony środków społecznej komunikacji, o tyle w przypadku prawodawstwa z nimi związanego można napotkać pewne trudności. Nie ulega żadnej wątpliwości, że żadna regulacja prawna nie nadaża za życiem, jednakże w dziedzinie prawa kanonicznego dotyczącego środków społecznej komunikacji ta rozbieżność jest aż nadto widoczna. Co prawda, Kodeks Prawa Kanonicznego z 1983 roku spełnił swoje zadanie, przenosząc na język kanonistyczny soborową doktrynę, lecz na obecnym etapie rozwoju w dziedzinie komunikacji jego zapisy, których schematy powstały u schyłku lat siedemdziesiątych ubiegłego wieku są niewystarczające. Ponadto nawet w uregulowanych kwestiach Kodeks nie przedstawia dobrze uporządkowanej materii. Normy księgi III Kodeksu Prawa Kanonicznego z 1983 roku dotyczące środków społecznej komunikacji nie uwzględniają złożonej rzeczywistości multimedialnej, która wykracza „ponad” prawodawstwo w nim przewidziane.

Bazę źródłową studium stanowią Kodeks Prawa Kanonicznego z 1983 roku i normy partykularnej władzy ustawodawczej. Dla pełniejszego zobrazowania jej realizacji posłużono się prawem wydanym przez Konferencję Episkopatu Włoch oraz Konferencję Episkopatu Polski. Do kategorii źródeł należy zaliczyć także kan. 2323 i kan. 2344 Kodeksu Prawa Kanonicznego z 1917 roku oraz unormowania z Corpus Iuris Canonici, które legły u ich podstaw. Charakter źródłowy mają także dokumenty Magisterium, których w niniejszym opracowaniu przeanalizowano ponad 200.

Literaturę przedmiotu stanowią komentarze do omawianych dokumentów i norm oraz artykuły i monografie z zakresu środków społecznej komunikacji, które ukazały się od momentu rozpoczęcia prac nad nowym kodeksem aż do dzisiaj. Znacząca część literatury przedmiotu to opracowania włoskojęzyczne, gdyż kwerenda do tego studium miała miejsce w czasie studiów autora w Rzymie, co pozwoliło wzbogacić rozważania o spojrzenie znawców zagadnienia, głównie spośród włoskich kanonistów.

Charakter studium zobligował do zastosowania w nim określonej metodologii. W części poświęconej nauczaniu Kościoła zastosowano metodę analityczno-syntetyczną. W celu uzasadnienia istotnych elementów i regulacji prawnych dotyczących środków społecznej komunikacji zastosowano natomiast metody prawno-dogmatyczną oraz analityczną. Wykorzystane źródła prawne

poddano analizie treściowej, by następnie wyciągnąć z nich konkretne wnioski. Aby osiągnąć zamierzone cele, praca została podzielona na trzy rozdziały.

W pierwszym z nich przedstawione zostało nauczanie Magisterium, począwszy od pierwszego dokumentu, poprzez źródła pochodzące z ubiegłych wieków, nauczanie z okresu poprzedzającego Sobór Watykański II, następnie dokumenty soborowe, zwłaszcza dekret *Inter mirifica*, i wreszcie posoborowe, aż do najnowszych wypowiedzi Kościoła w omawianej materii. Ich analiza systematyczna została zaprezentowana według następujących zagadnień: troska o obronę wiary i obyczajów; nauczanie dotyczące właściwego używania środków społecznej komunikacji; podstawowe prawa komunikacji; środki społecznej komunikacji skutecznym narzędziem duszpasterskim.

Rozdział drugi dotyczy troski Kościoła o wspieranie właściwego używania środków społecznej komunikacji. Opisane zostały zasady podejmowanej ochrony, wskazane nie tylko przez doktrynę wiary i obronę obyczajów, ale także przez prawa wiernych, wśród których wymienia się dobre imię, intymność i prywatność. W dalszej części dokonana została szczegółowa analiza norm zawartych w tytule IV księgi III Kodeksu Prawa Kanonicznego z 1983 roku: Środki społecznego przekazu, w szczególności książki. W powiązaniu z normami ustanawiającymi obowiązek ochrony środków komunikacji ze strony pasterzy opisano obowiązki przełożonych zakonnych w tym zakresie, określone zarówno w Kodeksie, jak i w Instrukcji Kongregacji Nauki Wiary z 1992 roku.

W dalszej części rozdziału drugiego znaleźć można pozytywną prezentację tematu obecności Kościoła w świecie mediów i refleksję na temat wyzwań nowej rzeczywistości multimedialnej, z którymi Kościół musi się dziś zmierzyć.

Rozdział trzeci dotyczy aspektu karnego zagadnienia. Omówione zostały w nim nadużycia, które w świetle normy kan. 1369 Kodeksu Prawa Kanonicznego z 1983 może popełnić podlegający prawu kościelnemu. W kolejności ustalonej przez treść kanonu przeanalizowano przestępstwa: bluźnierstwa, naruszenia dobrych obyczajów, zniewag przeciwko religii lub Kościołowi oraz podżegania do nienawiści lub do pogardy wobec religii bądź Kościoła, by ukazać, że obowiązek ich karania służy ochronie konkretnych dóbr prawnych, które one naruszają.

Dla opisu elementów, które wyczerpują znamiona przestępstw wymienionych w kan. 1369, zostały wykorzystane głównie nauka Katechizmu Kościoła Katolickiego oraz doktryna sformułowana przez teologię moralną, gdyż prawo kanoniczne w pełni tego nie wyjaśnia. Konieczne okazało się także skorzystanie z interpretacji prawa karnego państwowego. W przypadku bluźnierstwa pomocny

w tym względzie okazał się włoski kodeks karny przewidujący taki delikt w swoich unormowaniach. Także w pozostałych przypadkach posłużono się jego doktryną oraz normami polskiego prawa karnego. Oba kodeksy przewidują przestępstwa, które popełnione na gruncie państwowym mogą też stać się przestępstwami kanonicznymi. Porównanie Kodeksu Prawa Kanonicznego z dwoma kodeksami karnymi państwowymi oraz polskim kodeksem wykroczeń pomogło lepiej wyjaśnić rozważane kwestie. Na zakończenie ostatniego rozdziału przedstawiona została refleksja na temat sprawiedliwej kary, której domaga się kan. 1369 jako reakcji na wyliczone nadużycia.

Opracowanie dotyczy ważnego tematu, zarówno z teoretycznego, jak i prawoznawczego punktu widzenia. Zagadnienie posługiwania się środkami społecznej komunikacji oraz ich ochrona w Kościele w kontekście współczesnego multimedialnego i multikulturowego społeczeństwa jest nader aktualne.